

РЭЦЭНЗІІ
REVIEWS

Паступіў у рэдакцыю 29.12.2020
Received 29.12.2020

М. У. Мікуліч

*Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі,
Мінск, Беларусь*

НА ШЛЯХУ ПЕРАЕМНАСЦІ ТРАДЫЦЫЙ І КАШТОЎНАСЦЕЙ

10 снежня 2020 г. споўнілася 90 год з дня нараджэння выдатнага беларускага літаратуразнаўцы і літаратурнага крытыка, вядомага паэта і перакладчыка Міколы Арочкі (1930 – 2013). Да гэтай даты “Выдавецкі дом “Беларуская навука” выпусціў ў свет у серыі “Беларускі кнігазбор” кнігу пісьменніка “Выбраныя творы”. Яе ўкладальнік (ён жа аўтар прадмовы і каментарыя), добры знаўца жыцця і творчасці М. Арочкі, крытык, паэт і краязнаўца С. Чыгрын уключыў у выданне найбольш значныя яго вершы і літаратуразнаўчыя працы, а таксама буйныя драматычныя паэмы “Крэва”, “Судны дзень Скарыны” і “Каранацыя Міндоўга”.

Кніга атрымалася цікавая, пазнавальная, змястоўная, цэласная; яна дае добрае ўяўленне пра Міколу Арочку як навукова-творчую асобу – мэтанакіраваную, яркую, шматгранна адораную, пра яе ідэйна-мастацкія і літаратуразнаўчыя пошукі і адкрыцці.

Пачынаў М. Арочка як паэт. Самыя раннія яго вершы друкаваліся ў слонімскай раённай газеце “Вольная праца”, баранавіцкай абласной газеце “Чырвоная звязда”, рэспубліканскай газеце “Савецкі селянін” і іншых. Першыя зборнікі паэта “Не ўсе лугі пакошаны” (1958), “Ветраломная паласа” (1962) і “Крылатае семя” (1967) звярталі на сябе ўвагу непасрэднасцю светаадчування, натуральнасцю разгортвання думкі, характэрнай паэтычнай ўзрушанасцю, прагай самацвярджэння. У вершы “Пакуль малады” (1956) ён шчыра прызнаваўся: “Ногі просяцца ў далеч нязнаных дарог, // Свежасць ніў удыхнуць хочуць грудзі”. Лірычны герой паэта вызначаўся арыентацыяй на высокія духоўна-маральныя каштоўнасці, змястоўным, насычаным эмацыянальным жыццём.

Героі твораў М. Арочкі – жняя ў самацканым фартушку, палявод-хлебароб з абветраным і загарэлым тварам, механізатар, рабочы, якому “не сорам сонцу рукі паказаць”, радзей – настаўнік, заклапочаны сваімі выхаванцамі. Усе яны добра ведаюць сапраўдную цану стомы і задавальнення ад працы.

Як паэт, творца М. Арочка належыць да так званага філалагічнага пакалення ў нашай літаратуры, пакалення, дзяцінства якога было абпалена вайной, а таму яно асабліва цэніць і ўслаўляе асновы мірнай, стваральнай працы, накіраванай на развіццё, упарадкаванне і росквіт роднага краю.

Гэтым часам М. Арочка распрацоўваў традыцыйны для беларускай літаратуры верш – лірыка-апавадальны па сваім характары, з канкрэтна-пачуццёвай, прадметна-рэчыўнай метафорыкай і пластычным рытміка-інтанацыйным малюнкам. У адзначаных паэтычных зборніках мы заўважаем даволі шмат цікавых і арыгінальных вобразных знаходак, якія сведчылі пра несумненную адоранасць маладога аўтара: “Залаты абрус іржышча // На палетку жнівень разаслаў” (“Соль”), “Касьба за Шчараю пая, // Звініць над паплавамі” (“На канікулах”), “Вось-вось – і наш цягнік падставіць сонцу // На павароце выгінасты бок!” (“У прыгарадным”) і інш.

Наступныя кнігі паэзіі М. Арочкі “Кветкі бяссмертніку” (1972), “Матчына жыта” (1978), “Падземныя замкі” (1986) і іншыя засведчылі відавочны рост творчага майстэрства, асабліва драматызацыі лірычнага мыслення аўтара, узрастанне вагі філасофска-медытатывага асэнсавання складаных і супярэчлівых з’яў і працэсаў рэчаіснасці.

Творы М. Арочкі 1970 – 1990-х гг. глыбока выяўляюць характэрныя грані яго жыццёвага вопыту, духоўна-сацыяльнай біяграфіі. Прыватна-чалавечае, асабіста-інтымнае арганічна пераплятаюцца ў іх з сацыяльна значным, грамадзянска-патрыятычным, агульначалавечым. Яны характарызуюцца сцвярджаннем адзінства духоўна-маральнага свету асобы і прыроднага асяроддзя, павагі і любові да роднай зямлі і працы на ёй, услаўленнем першакаштоўнасцей чалавечага жыцця, яго духоўна-сацыяльных перспектыв і даляглядаў:

Я сёння перажыў усю яе,
Світальную дарогу ў кут бацькоўскі.
Іду з чыгункі... Цемра растае.
І беды прыглушаюцца мае,
Калі глытаю вецер роднай вёскі.
.....
Зямля мне з ночы голас падае,
Жаўрук,
з-пад ног сарваўшыся ў нябёсы,
Зару вітае... Як мне не стае
Вось гэтай ранняй свежасці твае,
Зямля бацькоў,
што стала маім лёсам!
(“Дарогай святання”).

Мы бачым, што лірычны герой М. Арочкі арганічна паяднаны з векавечным вопытам сваіх дзядоў і прадзедаў, нацыянальна-гістарычным мінулым роднага краю. Гэта цэльная ў духоўна-светапоглядным плане натура, сабраны і адмабілізаваны характар, які жыве высокімі ідэямі сацыяльна-патрыятычнага адраджэння беларускага народа.

У многіх вершах паэт звяртаецца да сваіх вытокаў, імкнецца асэнсаваць карані родавай жыццёвай біяграфіі, згадвае старонкі заходнебеларускага культурна-асветнага руху і рэвалюцыйнага змагання, здратавання сцэжкі ваеннага ліхалецця (“Падпольшчыца”, “Партызанскі хутар”, “Вялікая Кракотка”, “Спрэчка наконт духоўнасці” і інш.).

Сэнсаўтваральнымі ў мастацкай свядомасці М. Арочкі з’яўляюцца такія ёмістыя сацыяльна-маральныя катэгорыі, як чалавек, ворыва, колас, жыта, хлеб, хата, родны край, жыццё, дарога, свет. Многія творы паэта аб’яднаны “пошукам зашыфраваных стагоддзямі кодаў любові і добра” (Г. Дашкевіч). “Спрыяць дабру – мой сэнс нялёгкай службы”, – сцвярджае ён у вершы “Сповідзь жыццю”.

У вершах, напісаных на заключным этапе жыцця і творчасці, якія дагэтуль яшчэ не друкаваліся і невядомы шырокаму чытачу і спецыялістам, М. Арочка, апелюючы да ідэй сацыяльнай і нацыянальнай справядлівасці і свабоды, дэмакратыі і галаснасці, звяртаўся да крывава-балючага матэрыялу сацыяльна-палітычных рэпрэсій 1930-х гг. (“Спісы высялення”, “Трагедыя Тарашкевіча”, “Падземны маналог рэабілітаванага”, “Безназоўныя сыны” і інш.), сцвярджаў ідэі незалежнага развіцця Беларусі, яе нацыянальна-культурнай самабытнасці, зберажэння роднай мовы (“Святая зямля”, “Хлеб і мова”, “Апошняе жаданне”, “Душа роднай мовы” і інш.), прыгдваў сваіх самых блізкіх і дарагіх людзей – маці і бацьку, сыноў Леаніда і Віталія (“Каласы ў хвартуху тваім”, “Горкі лубін”, “Бацькава відушчасць”, “Страта” і інш.), услаўляў духоўна-хрысціянскія каштоўнасці чалавечага жыцця (“Па дарозе на споведзь”, “Малітва да Бога-бацькі”, “Асвятчэнне крыніцы”, “Малітва сына Віталіка” і інш.) і г. д. Паэт сведчыў майстэрства яркага, жывапіснага, пластычна выяўленага мастацка-вобразнага малюнка.

Пазнанне рэчаіснасці ў М. Арочкі было прасякнута чысцінёй духу лірычнага героя, шчырасцю ўспрымання з’яў і прадметаў, глыбокім пранікненнем у іх духоўна-маральны змест. Яно грунтавалася на акце здзіўлення, працэсе адкрыцця і, як вынік, – душэўнай узрушанасці. Мастацка-вобразныя структуры паэта вызначаліся такімі асаблівасцямі, як нечаканасць супастаўленняў,

суаднясенне розных па сваім характары і маштабе фактаў і працэсаў, кантраснасць колераў і адценняў, перапад рытміка-інтанацыйнага гучання: “Вецер Цёрся аб мокры вугал” (“Куртка Валянціна Таўлая”), Карадаг “З кратара горы вывергнуў, // Скал награвасціў над морам // І, прыкусіўшы язык свой вогненны, // Змоўк!..” (“Карадаг”), “Плынь рэчкі // З плацінай хапаецца за грудкі...” (“Пах слова свайго...”), “З ляшчын высокіх шчодратца арэхі, // Аж замірае ў любасці душа. // Жаўтлявыя лісты пывуць, шуршаць // Між чуйных пальцаў з золатам уцехі...” (“З ляшчын высокіх шчодратца арэхі...”).

Вялікім укладам у беларускі нацыянальны эпас з’яўляюцца драматычныя паэмы М. Ароцкі “Курганне”, “Крэва”, “Судны дзень Скарыны” і “Караная Міндоўга”. Яны прысвечаны асэнсаванню складаных старонак нацыянальна-гістарычнага развіцця, якія сталі вызначальнымі ў грамадска-палітычным і сацыяльным лёсе народа.

Паэт ішоў у глыбіню гістарычных падзей і часу, імкнуўся спасцігнуць асновы багатага і разнастайнага духоўна-сацыяльнага вопыту і традыцый роднай зямлі. Творы ўражваюць канцэптuallyнасцю філасофскага мыслення, прасторнасцю гуманістычнай думкі, падкрэсленай ёмістасцю мастацкага зместу, шматлікімі яркімі карцінамі і вобразамі. Яны прасякнуты выразным аналітычным пачаткам і адначасова глыбокім патрыятычным пафасам, выяўленнем спаконвечных сховаў мудрасці, духу і волі Радзімы. Думаецца, зусім абгрунтавана, успамінаючы свайго былога калегу па сумеснай працы ў Інстытуце літаратуры імя Я. Купалы, тагачасны загадчык аддзела старажытнай беларускай літаратуры, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі Беларусі В. Чамярыцкі ў нашай гутарцы ў сакавіку 2013 г. адзначыў наступнае: “Мікола Арочка быў не толькі таленавітым паэтам, выдатным знаўцам і даследчыкам беларускай паэзіі ХХ стагоддзя. Ён глыбока цікавіўся і далёкай мінуўшчынай Беларусі, яе багатай і складанай гісторыяй, імкнуўся спасцігнуць і творча асэнсаваць драматычны лёс беларускага народа. Нездарма крылатыя словы Янкі Купалы “пачнём дакапывацца самі разгадкі нашых крыўд і бед” Мікола Арочка зрабіў эпіграфам свайго гістарычнай паэмы “Крэва”. Ён быў захоплены культурна-гістарычным подзвігам вялікага Францыска Скарыны і ў яго драматычным жыццёвым лёсе паэт бачыў духоўную драму ўсяго беларускага народа. Свой глыбокі роздум на гэты конт М. Арочка выклаў у выдатнай паэме “Судны дзень Скарыны”, якая па праву з’яўляецца адным з найбольш значных твораў у беларускай літаратуры, прысвечаных нашаму першадрукару”.

Арочку-літаратуразнаўцу і літаратурнага крытыка найперш хваляваў, па яго словах, “каларытны, лаканічны, згущана схоплены паказ істотнага ў біяграфіі душы, лёсу, часу”. Гэта добра выявілі кнігі “Валянцін Таўлай” (1969), “Галоўная служба паэзіі” (1974), “Беларуская савецкая паэма” (1979), “Саюз часу і майстэрства” (1981), “Максім Танк: жыццё ў паэзіі” (1984), “Паэзія і вайна” (1987). Манаграфіі даследчыка пра беларускую паэму і творчасць Максіма Танка, на нашу думку, з’яўляюцца аднымі з лепшых у беларускім літаратуразнаўстве.

У першай з іх М. Арочка аналізуе працэс станаўлення і развіцця айчынай паэмы. Вучоны правёў вялікую працу па сістэматызацыі багатага і разнастайнага матэрыялу, дыферэнцыяцыі паэмнага жанру ў беларускай літаратуры. На аснове разгляду паэтычнага эпасу Я. Купалы, Я. Коласа, А. Куляшова, М. Танка, А. Русецкага, А. Вялюгіна, Р. Барадуліна і некаторых іншых аўтараў (даволі часта ў суаднесенасці з мастацкімі пошукамі прадстаўнікоў розных нацыянальных культур былога СССР) ён вылучае формы падзейна-аб’ектывізаванай, ліра-маналагічнай і драматычна-дыялогавай паэмы. Многія старонкі даследавання звяртаюць на сябе ўвагу тонкім аналізам складанай матэрыі беларускага паэмнага жанру, глыбінёй і вынашанасцю меркаванняў і ацэнак. Напрыклад, разглядаючы паэмы У. Дубоўкі 1920-х гг., М. Арочка падкрэслівае іх “дынамізм, узвіхраную сутычку супярэчлівых настройў і адчуванняў, імпульсіўнасць, гулка-імклівую меладычнасць”.

Манаграфія М. Ароцкі пра творчасць М. Танка вызначаецца падкрэсленай глыбінёй і маштабнасцю погляду даследчыка як на выдатнага беларускага паэта, так і на ўвесь нацыянальны літаратурны працэс. За кожнай асобнай з’явай і падзеяй ён абавязкова бачыць тую сацыяльна-гістарычную глебу, якая выклікала іх да жыцця. М. Арочка выяўляе працэс зараджэння самабытнага мастацкага таленту М. Танка, прасочвае асаблівасці яго развіцця ад прамоўніка-заклікавых твораў давераснёўскага перыяду да светлых філасофска-гуманістычных роздумаў і сентэнцый,

гарманічна стройных форм 1980-х гг. Думка аўтара рухаецца па лініі ідэйна-мастацкага росту паэта, няўхільнага ўзбагачэння вобразна-стылявой палітры яго густога, насычанага, кражыстага пісьма.

Манаграфія характарызуецца праблемнасцю, аналітычнасцю, уменнем аўтара аналізаваць мастацкі твор у непарыўным адзінстве яго зместу і формы. Вялікую ўвагу М. Арочка ўдзяляў вывучэнню паэтыкі, стылю, творчага майстэрства М. Танка.

Неабходна заўважыць, што М. Арочка прыняў актыўны ўдзел у падрыхтоўцы акадэмічнай “Гісторыі беларускай літаратуры XX стагоддзя” ў 4 тамах 6 кнігах, напісаўшы для гэтага выдання больш раздзелаў, чым хто іншы з даследчыкаў. Глыбокім аналізам духоўна-мастацкага свету асобы, характэрных рыс індывідуальна-аўтарскага стылю вызначаюцца яго раздзелы пра паэзію 1930-х гг., творчасць А. Куляшова, М. Танка, В. Таўлая, Л. Геніюш і інш.

Творчая спадчына Міколы Арочки – яркая старонка ў гісторыі беларускай літаратуры XX стагоддзя. Уся яна – і мастацкая, і літаратуразнаўчая – з’яўляецца прыкладам адказнага і сумленнага служэння місіі літаратара, гуманіста, патрыёта роднай зямлі.

Кнігі Міколы Арочки хочацца чытаць і перачытваць. Яны развіваюць, узбагачаюць і ўзвышаюць, дапамагаюць глыбока асэнсоўваць складаныя праблемы жыцця чалавека і грамадства. Усё гэта яшчэ раз пацвердзілі і “Выбраныя творы” пісьменніка.

Информация об авторе

Микулич Николай Владимирович – кандидат филологических наук, доцент, заведующий отделом. Центр исследований белорусской культуры, языка и литературы, Национальная академия наук Беларуси (ул. Сурганова, 1, корп. 2, 220072, Минск, Республика Беларусь). E-mail: mikmik43@gmail.com

Information about the author

Nikolay V. Mikulich – Ph. D. (Philol.), Associate Professor, Head of the Department. Center for Belarusian Culture, Language and Literature researches of the National Academy of Sciences of Belarus (1 Surganov Str., Bldg 2, Minsk 220072, Belarus). E-mail: mikmik43@gmail.com.